

BESZÉLGETÉSEK A LÁTOGATÓMMAL

Ismerősöm, mondhatnám barátom. Évtizedek óta el-eljár hozzám látogatóba. Az esti, sőt késő esti órákban. Egyszerre csak azon veszem észre magam, hogy mellettem áll vagy a hátam megett és nézi a könyvet, melyben lapozgatok, vagy azt, hogy mit írok. Máskor meg, ha felpillantok munkámból, ott látom a szobám egyik sarkában szerényen, keresztbevetett lábakkal, állát tenyerére támasztva csak ül egyhelyben, elgondolkodva. Nem tart rá igényt, hogy foglalkozzam vele. S hihetetlen, de mégis úgy van: annyira megszoktam, hogy természetesnek tartom a nesztelen jelenlétét és legkevésbé se zavar. Néha az egyébként komoly, majdnem melankolikus tekintetét alulról, az ajka szögletéből valami halvány bizonytalan mosolyféle világítja meg. Ha ilyenkor én is, egy fejbiccentéssel visszamosolygok rá, ez mintha jelnek számítana köztünk, hogy megindulhat a társalkodás. Minden legcsekélyebb feszélyezettség nélkül és azzal a csak azokban a ritka viszonyokban előforduló bizalommal, melyekben az emberek nem akarnak egymástól egyebet, mint a kölcsönös közlés útján mindig közelebb kerülni egymáshoz. Az a bizonyos jeltadó különös mosoly voltaképp a resignációé, mivelhogy előre tudjuk, hogy párbeszédünk az idők végéig csak a monológnak, a kettősben folytatott monológnak egy fajtája marad. Ő rendkívül érdeklődik minden iránt, amit teszek s ami engem foglalkoztat. Lényeges különbség köztünk azonban, hogy míg én többé-kevésbé cselekvően veszem ki a részemet az életből, amennyiben írok és az íráson keresztül hatni igyekszem érzésekre, gondolatokra, cselekvésre, ő nem tesz mást, mint általában a nézők. Ő az én nézőm. Ez bizonyos ironikus fölényt biztosít nekí velem szemben. Meg kell azonban mondanom, hogy hosszú, sok évtizedes ismeretségünk, mondhatnám barátságunk alatt ezzel a helyzetű fölényel ő sohasé élt vissza. Van az iróniájában valami szelíd, úgyszólván, büntudatos. Ő tudja, hogy bármilyen kevéssé kielégítő is a tevékeny ember tevékenysége, a pusztá szemlélő szerepe se érdem, amivel kérkedni lehet.

— Már megint egyszer részt vettél egy körkérdésben. A véleményed kérdezték a kritikáról. Megírtad, hogy mi lenne nálunk és mi lenne általában a kritika feladata, ha volnának kritikusaink. Megkérdeznék, hogy mért nem vállalkoztok ti magatok, az írók arra, hogy magatok írjatok kritikát a saját műveitekről? Ha nem egy hónappal azután, hogy elkészültek a tanulmányaitokkal, verseitekkel, novelláitokkal, drámáitokkal meg regényeitekkel, hát akkor tíz vagy húsz év multán? Megkérdeznék: mi szükségtek van kritikusra? Ki az, aki jobban tudhatja nálad, hogy mekkora a különbség a véres, valóságos, konvulzív élményed és aközött, amit belőle szavakkal és írásjelekkel kifejezni tudtál? Vagy tévednek s azoknak volna igazuk, akik azt hiszik, hogy ti vakul és elvakultan szerelmesek vagytok a saját magzataitokba?

Nem éreztem szükségét, hogy válaszoljak. Lehet, hogy kicsit sértett is. Mindig kellemetlenül fogadom, ha úgy beszélnek hozzám, mint valamiféle irodalmi irány vagy iskola követőjéhez s hogyha ezzel akarják megmagyarázni, hogy így vagy úgy írok vagy beszélek. Még ha „hízelgő” kategóriában is jelölik meg az ember helyét, eredetét stb., maga a kategorizálás mindig brutalitás, amit az ember egyéni voltán követnek el, olyan eljárás, mely bizonyos esztétikai tapintat hiányára, inkább markoló, mint finom kézre vall.

Őt nem zavarta, hogy hallgattam. Mi ketten egymással szemben mindent megengedtünk magunknak. A beszélgetéseink általában úgy alakulnak, hogy én figyelmesen hallgatok. S mintha ez volna az, ami őt nemcsak hogy nem zavarja, hanem épp ellenkezőleg, kíváncsivá tenné az ő saját gondolatai végső konzekvenciáira.

— Meg kell vallanom, hogy bár az elképzelhető legintenzívebb érdeklődéssel, mondhatnám együttérzéssel kísérem — éspedig már hosszú évtizedek óta — a te irodalmi munkásságodat, ennyi idő után is egyelőre mindig csak várom, hogy egyszer végre valami olyat írjál, ami meggyőzhet arról, hogy nem hiába vártam. Tudom, te egyre készülsz, hogy majd hozzáfogj valamihez, ami egész más lesz: egy történethez, mely könnyed lesz, mosolygó és örvendező csodálkozásokkal teli. Áldott képzelet boldog játéka, mint a Mozart muzsikája. Mint maga a napsütés. Mint napsütésben a szitakötő szárnya a kék eget tükröző tó felett a déli óra mély és súlytalan csendjében. Lebegő álom, mint a víz színén járó szelid és nyugodt Jézus. Ugye? S ugye tudod, hogy ez az, amire én is egyre várok? S a kezed alól nem kerül ki más, mint keserű, kínos és vádló történetek arról, hogy mint merülnek el emberek. S mindig harcról van szó. És a szó mindig vallomás. Vallomás a mítoszról, mely véres és a nagy reményekről, melyek elvéreznek. És mindig újra megfogadod, hogy ezután jön majd az az igazi, a tiéd, az enyém. A boldog és boldogító szó. Ezután, Mindig újra ez a majd. És mindig újra valami miatt halászod, ez az, amit eddig mindig elhalasztottál. Miféle mesemondó vagy, hogyha nem tudsz még csak

mesét se mondani az önfeledt örömről. Azt feleled, hogy de majd fogsz. Mióta feleled! Mondd, nem áltatod-e magad? Nem kell hogy figyelmezteselek, hogy most már egyre gyorsabban pereg az orsó. Szép az állhatatosság, de ha ma ugyanazzal a hangsúllyal mondod, mint mondtad harminc év előtt, hogy majd — ennek a majdnak ma más az akusztikája. A kezdetből való igen nagy s a haláltól való immár igen kis távolság miatt. A majd most már kezd úgy hangzani, hogy szinte összetévesztésig hasonlít a sohasemhez.

Én csak hallgattam. Úgy találtam, hogy ostobaság engem felelősségre vonni azért, hogy egy világban élek, mely, mióta élek, mindig a harc, a fájdalom és a borzalom vízióival rohan meg. Ő kitalálta a gondolatomat.

— Természetesen ostobaság. A költő nem felelős azért, hogy miről és mit kell énekelnie. Aki felelős érte, az nem költő, hanem rétor.

Rábólintottam, hogy úgy van. Mi ketten kitűnően megértjük egymást, ncha végső fokon semmiben sem értünk egyet. Illetőleg, ha racionálisan egyetértünk is, köztünk világok vannak, pontosabban egy világ, épp az, amelyikben élek. És az jutott eszembe, hogy Hölderlin bizonyára egy azok közül a kivételesen nagy költők közül, akiknek „megadta egy isten”, hogy érekké tegyék a szenvedést, mely másokat „némává tesz”. S mégis épp az ő egyik legszebb verse az, melyet a sors istennőjéhez, a Párkákhöz intéz, buzgó könyörgés egyetlenegy dalért. Enélkül, mint a lélek, melyet az életben megfosztottak isteni jogától, még az alvilágban se lelné meg nyugalalmát. Mikor azért az egy dalért könyörög, „a szent dalért, melyet szívén visel”, akkor már megírta a Hyperiont és himnikus versei sokaságát. Nem többet, szebbet, hanem nyilván valami mást szeretett volna adni, mint volt mindaz, amit írt.

Ő azonban folytatta a maga módján a társalkodást. Meglehetősen kihívóan, mintha csak kedvét lelné abban, hogy bántson. Én azonban tudtam, hogy ez csak látszat. Valójában baráti aggodalmát fejezte ki. S tette ezt olyan végsőkig komoly, önzetlen és szomorú őszinteséggel, amilyenre az ember csak kivételes pillanatokban képes. Csak az élet olyan pillanataiban, amikor valami felfakadó fájdalom hevéből leolvad rólunk minden álarc, még az a legszívósabb is, mellyel magunk elől igyekszünk elrejtőzni. És amikor a védtelen ember előtt úgy szöknek fel kérdések, mint álmainkban a szemünk előtt támadóan villanó meztelen török.

— Ha rétor alatt a szó iparosát értjük — így folytatta elgondolkodva — vajon van-e sok olyan költő, aki nem rétor is egy kicsit? Ha rétor az, akinek a szó — a szó és maga az élet — már nem meglepő felfedezések frissen csörgedező forrása, hanem csak hatással és zsákmánnyal kecsegtető pusztá vadászterület, ha rétor az, aki nem éli át a szó — a szó és maga az élet — dúsgazdagságát, nem éli át, hanem csak kiaknázza, hasznosítja; ha rétor az, aki nem éhesen és szomjasan keresi, szakadatlanul keresi az igazságot, hanem csak papja valami igazságnak — vajon van-e sok olyan

költő, aki tud az életében és alkotásában végig és mindvégig költő maradni? Vajon nem az élet s nem a hit, melyért minden nap újra harcba kell szállni, nem ök-e a poézis, míg a pap, minden pap, minden papság az élet és a hit poézisének a halála, házasság, mely már nem tud a spontán szerelemről? A forradalomról hidegült kép, az intézménnyé ésszerűsített mámor, nem ez-e a próza, mely minden költészetnek, az élt és az írott költészetnek a negációja?

Ez is az ő furcsaságai közül való. Aki őt nem ismeri, azt hihetné, hogy épp ő az a rétor, akiről beszél s hogy a kérdéseknek ez a zuhatagja csak retorikus formája az én fejemnek szánt kalapácsütésszerű s igen határozott vádagnak. Én azonban tudtam és tudom, hogy ha ő kérdez, akkor csakugyan kérdez és csakugyan engem kérdez és hogy nekem kell, senki másnak, épp nekem kell, választ adnom. Illetőleg, nekem kellene. S nekem volna is mit felelnem. Volna, hogyha ő és én vitázó felek volnánk s ha csak arról volna szó, hogy ki marad felül a vitában. De minthogy ebben az esetben nem erről volt szó, beértem azzal, hogy Pilátust utánozva, zavartan és mintegy magamhoz intézve, a rövid szót, a kérdésekre a sóhajjal feleljek: „Mi a költészet?” S tudatában vagyok annak, épp így kérdezhettem volna, hogy mi a próza, sőt szó szerint, mint ama római helytartó: „Mi az igazság?”

Ő is így fogta fel, hogy a költészet iránti kérdés egy az igazság kérdésével. Ez kiderült később. Most azonban hagyta, hogy megigazítva asztali lámpámat, folytassam a munkámat. Mintha sajátmagának és a saját szavainak, mint valami alkalmatlan zavaró közbeszólásnak, ő maga semmiféle jelentőséget se tulajdonítana. Hiszen ő csak szerény néző, én pedig legalábbis annyiban teszek is valamit, hogy ülök az asztalomnál és írok. Igaz, megint egyszer nem mozarti muzsikát. Megint egyszer és még mindig olyan témáról írok, melyet nem én választottam, hanem az a borzalmaival visszataszító, szenvedései és szándékai nagyságával harcra kötelező Idő, melynek fogságában és amely ellen és amelyért élek. Elfoglalt az én nem mozarti muzsikám és szerencsésen el is feledkeztem látogatóimról. De azért legkevésbé se lepődtem meg, mikor abban az ismerős magányos éjszakai csendben, melyhez úgy hozzátartozik a meg-megakadó s egyhangúan sercegő toll alatt meg-megzizzenő papír, mint az enyhe nyári szélhez a fák lombjainak elégedett susogása, egyszerre csak mintegy a felgyült csendre felfigyelve, látom, ő nem mozdult el, még itt vár rám türelmesen, mint akinek egyáltalán nincs érzéke az idő iránt. Mosolyogva kérdezte:

— Megint valami nagyon komoly dolgot írtál? Nem gondolod, hogy egyszer már írnod kellene arról is, hogy az, amit ostoba stilisztikai tankönyvek prózának neveznek, a művészetben hamis fogalom, fikció. A költő, ha költő, akkor úgy írja le a szót, hogy az a maga meglepő eredeti poétikus ártatlanságában támad életre. Nem halt meg, csak tetszhalott volt. Látszólag élettelenre merevedett, mint a valóban élettelen konvenciók, az unal-

mat lehelő frázisok, a rutin és a gondolatlanság száz fajtája tompa halmának áldozata. A szó ártatlan benne, hogy a próza megfosztja az életétől, sterilizálja, általánossággá, pusztá jellé redukálja. Mint ahogy az élet élet akar lenni, a szó csak a poézisben él. Ellene vagyok a prózának. De mi az, ami az életet életté, az írást és az életet költészetté teszi? Mi az, hogy poétikus? Nem tudom. Megmondani nem tudom. De talán épp ez az, ami mindenek felett jellemzi. Nincs az a racionális elemzés, mely megmagyarázhatja és nincs az a fogalmi meghatározás, mely ne vallana szégyent a poétikus rendkívüliségének a színe előtt. Racionálisan megközelíthetetlen. S talán épp ebben rejlik a varázsos ereje: megszabadítja az embert mindattól, ami pusztán mechanikus és automatikus, ami nem élet az életben. Közeg, mely közvetlen érintkezést teremt az ember és a konvencióktól, törvényektől, szabályoktól és önnön gyávaságunktól eltakart valóság között. Amit revelál, az egy igazság, mely meghaladja a fogalmak világát. A poézis, ha poézis, akkor a gondtalan emberi merészség kitörése a halál, az élettelen próza, a hamis valóság börtönéből. Tévednék? Hát nincs próza a művészetben éppúgy, mint az életben? Van, persze hogy van, rettenetesen van. De a művészet esetében a rossz művészetet jelenti, a depoetizált életet és a depoetizált művészetet, a megnyomorított, eltorzított, csúffátott életet, a mi életünket, az abszurdumot. A poézis diadalmas lázadás, s ha nem az, akkor próza. Ellene vagyok a prózának.

Az ismerősöm hűségesen jár hozzám látogatóba kora ifjúságom óta. Nem azért, hogy vitatkozzék velem. Ismerem a gondolatait évtizedek óta, s rajta nem látszik meg, hogy milyen régóta. Azt hiszem, hogy ő, aki semmit se változott, azért látogat állhatatosan hosszú évtizedek óta, hogy fáradhatatlanul emlékeztessen arra, hogy nem szabad róla, az ő kérdéseiről és várakozásairól elfelejtenem. Barátomnak is nevezhetném.

